

Баланюк О. В.,
старший викладач
кафедри криміналістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(м. Одеса, Україна)

УДК 343.985

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СПОСІБ ПІДГОТОВКИ В РОЗКРИТТІ І РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена дослідженню та аналізу актуальних питань використання інформації про спосіб підготовки до вчинення та приховування різних видів злочинів, а також факторів, які впливають на побудову типових моделей діяльності з підготовки злочинів. Автор зупиняє увагу на значенні та систематизації дій з підготовки злочинів, з огляду на фактори, які впливають на побудову типових моделей зазначеної діяльності, особлива увага звертається на актуальні та проблемні питання.

Ключові слова: діяльність з підготовки злочину, спосіб підготовки, підготовка до вчинення злочину, підготовка до приховування злочину, фактори, які впливають на побудову типових моделей діяльності з підготовки злочинів, типові моделі діяльності з підготовки злочинів.

Olexiy Balanyuk. Some Topical Issues of Using Information About the Method of Preparation in the Detection and Investigation of Crimes. – Article.

The article is devoted to research and analysis of topical issues of using information about the way of preparation for the commission and concealment of various types of crimes, as well as the factors that influence the construction of standard models of activity for the preparation of crimes. The author dwells on the importance and systematization of actions for the preparation of crimes, taking into account the factors that influence the construction of standard models of this activity, special attention is paid to current and problematic issues.

Keywords: crime preparation activity, way of preparation, preparation for commission of crime, preparation for concealment of crime, factors influencing the con-

struction of standard models of crime preparation activity, standard models of crime preparation activity.

Баланюк А. В. Некоторые актуальные вопросы использования информации о способе подготовки в раскрытии и расследовании преступлений. – Статья.

Статья посвящена исследованию и анализу актуальных вопросов использования информации о способе подготовки к совершению и сокрытию различных видов преступлений, а также факторов, влияющих на построение типовых моделей деятельности по подготовке преступлений. Автор уделяет внимание значению и систематизации действий по подготовке преступлений, учитывая факторы, которые влияют на построение типовых моделей указанной деятельности, особое внимание обращается на актуальные и проблемные вопросы.

Ключевые слова: деятельность по подготовке преступления, способ подготовки, подготовка к совершению преступления, подготовка к сокрытию преступления, факторы, влияющие на построение типовых моделей деятельности по подготовке преступлений, типовые модели деятельности по подготовке преступлений.

Перехід України до ринкових відносин, приватизація державної і комунальної власності, ослаблення економічного й адміністративного контролю, погіршення умов життя громадян та деякі інші чинники створили сприятливі умови для розвитку злочинності. Аналіз сучасної криміногенної обстановки та основних тенденцій розвитку злочинності свідчить, що злочинність – не абстрактне явище, а глобальна проблема суспільства, що найчастіше не обмежується рамками однієї держави.

Поряд з цим, як показує вивчення слідчої і судової практики, багатьом тяжким злочинам (вбивства, бандитські і розбійні напади, вимагання та інші) особливо вчиненими організованими групами, передує складна, ретельна і досить тривала підготовка, що створює необхідні умови для успішного вчинення задуманого злочину, а іноді – для його приховування і безперешкодного продовження злочинної діяльності.

Так, підготовча діяльність пов'язана не лише з забезпеченням умов для вчинення майбутнього злочину, а й спрямована на створення обставин, що сприятимуть приховуванню задуманого злочину, ухиленню злочинців від відповідальності, зберігання й поліпшення умов для подальшої злочинної діяльності. В діях суб'єкта до вчинення злочину, як правило, присутня більш-менш виражена спрямованість на приховування того, що він збирається вчинити. В організованих групах і у професійних злочинах підготовча діяльність відіграє головну роль, є елементом їхньої життєдіяльності, що створює

необхідні умови для успішного вчинення задуманого злочину та продовження подальшої злочинної діяльності. Саме вона характеризується складною структурою і ієрархічністю побудови, злагодженістю дій, розподілом функцій усередині групи і результатів відповідно ролі і внеску кожного учасника, активною груповою готовністю до виконання загальних задач, тісно пов'язаної з процесами корумпованості працівників владних структур і правоохоронних органів та ін.

Таким чином, підготовча діяльність – складна і багатопланова, її можна розділити на:

- а) підготовку до вчинення задуманого злочину;
- б) підготовку до його приховування.

За своїм змістом підготовка до вчинення злочину складається з розумової і практичної діяльності і може бути класифікована на наступні групи:

1. Первісні підготовчі дії до вчинення задуманого злочину. Це аналітично-розумова діяльність, що містить у собі:

- визначення і конкретизацію мети злочину;
- вибір об'єкта злочину (підприємство, установа, організація, житлове приміщення, потерпілий, предмет зазіхання);
- визначення способів вчинення злочину;
- розробка детального плану злочинних дій (визначення місця збору групи і засобів пересування, часу вчинення злочину, ролі і функції кожного з учасників, шляхів підходу і відходу, моделювання варіантів своїх дій з урахуванням непередбачених обставин тощо).

2. Наступні підготовчі дії до вчинення задуманого злочину. Це безпосередньо практична діяльність з підготовки до вчинення, що містить у собі:

- підбір учасників злочину (якісний і кількісний) з урахуванням складності і характеру поставлених задач, способів їх реалізації, а також злочинного досвіду співучасників, їхньої фізичної сили, вольових якостей, навичок і умінь тощо;

- підшукування, виготовлення, пристосування необхідних знарядь і засобів; створення схованок – таємних складів зброї, боєприпасів, вибухових речовин, пристроїв і інших знарядь і засобів, що можуть бути використані в кримінальних цілях;

- створення сприятливої обстановки для вчинення злочину. Сюди включаються всі інші дії, які уможливають реалізацію задуманого. Наприклад, розвідку обраного об'єкта з метою визначення предмета

злочину, місце його збереження, а також умов, що можуть сприяти або перешкоджати реалізації злочинних цілей (використання чи створення сприятливих умов для реалізації злочинного задуму; вивчення можливих перешкод і розробка способів їхнього усунення); підшукання (викрадення, придбання, виготовлення) форменого одягу й атрибутів посадових осіб, засобів що маскують зовнішність та інше.

Кожний з цих елементів підготовки до вчинення злочину має самостійне значення, але часто в одному діянні містяться два й більше зазначених елементів.

Потрібно відзначити, що особи, які вчиняють найбільш небезпечні злочини, у переважній більшості випадків головну увагу приділяють приховуванню злочину, не зважаючи на його вчинення доти, поки не продумають та не здійснять у необхідному обсязі комплекс заходів, спрямованих на приховування факту злочину чи своєї участі в ньому. На цю обставину вказував ще у 1982 році у своїй статті «Про спосіб вчинення і спосіб приховування злочину» Г. Г. Зуйков та відзначав: «... нередко без действий по сокрытию преступления, совершаемых на стадии приготовления, невозможно и совершение преступления» [1, с. 57].

Підготовчі дії з приховування злочинів можна розділити на групи таким чином:

1. Підготовчі дії з приховування самої події (злочину) у цілому і маскуванню окремих його обставин (його кримінального характеру):

– виготовлення чи складання підроблених документів з метою приховування злочинних фінансово-господарських операцій чи дійсних обставин події;

– маскуванню окремих обставин для створення видимості вчинення іншого злочину чи події некримінального характеру, що відбулася, та ін.

2. Підготовчі дії з приховування особистої участі (слідів своїх дій), а також участі інших осіб (родичів, друзів, близьких та інших осіб, що погодились сприяти приховуванню злочину):

– підбір, придбання засобів, призначених для знищення слідів злочинця, а також підбор засобів, призначених для ускладнення використання службово-пошукового собаки;

– утаювання певних відомостей, підготовка до приховування чи знищення певних документів, речових доказів;

– фальсифікація інформації та її джерел, створення джерел помилкової інформації і даних, що виправдують чи свідчать про

«невинність» злочинця чи інших осіб, тобто розробку плану із створення помилкового алібі, включаючи комплекс дій, спрямованих на: створення у певних осіб неправильного уявлення про справжнє місце перебування злочинця в конкретний час, попередню домовленість із лжесвідками та ін.;

3. Підготовчі дії зі створення умов для відхилення від відповідальності і продовження злочинної діяльності:

– вчинення дій, спрямованих на створення уяви про винність у злочині інших осіб чи «об'єктивних» обставин, що привели до злочинних наслідків;

– вербування й установка корумпованих зв'язків з відповідними посадовими особами органів влади і управління (з метою створення видимості події некримінального характеру, що відбулися на даному місці, а також одержання інформації про стан розслідування та її використання у своїх інтересах) тощо.

4. Інші підготовчі дії з приховування: помститися якій-небудь особі, указавши своїми діями на конкретну особу, як на винуватця злочину, тим самим «позбутися» її, перевірити свої професійні злочинні навички й уміння (здатність «переграти» правоохоронні органи), у т. ч. створення видимості вчинення злочину, якого не було насправді (наприклад, шляхом підкидання в житло наркотичних речовин, вогнепальної зброї особі, які жодного відношення до них не має, а також анонімного інформування правоохоронних органів про незаконне збереження особою заборонених до обороту предметів і речовин) та ін.

Також, в деяких випадках, можуть приховуватися і самі підготовчі дії. Приховування підготовчих дій необхідно в тих випадках, коли під час підготовки до злочину злочинець чи злочинна група здійснили допоміжний злочин чи комплекс злочинів (незаконне придбання зброї, автотранспорту, наркотичних засобів та ін.) з метою вчинення основного злочину. Зазначені допоміжні злочини є підготовчими діями, хоча й утворюють самостійні склади злочинів і, звичайно ж, підлягають приховуванню вже на підготовчому етапі, з метою подальшого безперешкодного вчинення основного злочину.

Кінцевою метою всіх підготовчих дій з вчинення та приховування злочину є ухилення винних осіб від відповідальності [2, с. 94-95]. Підготовка різних способів вчинення та приховування злочинної діяльності поряд із зазначеною метою висуває і похідну – продовження такої діяльності у майбутньому.

Такі дії значно ускладнюють розкриття злочинів, вводять в оману, дезінформують слідчого щодо фактично вчиненого злочину, можуть повести розслідування помилковим шляхом [3, с. 107]. Злочинець таким чином намагається «нав'язати» слідчому неправильне уявлення про подію, що сталася, направити його думки і дії у потрібному для злочинця напрямку. Подібні дії створюють серйозні перешкоди в розслідуванні злочинів, що приводять іноді до того, що вони залишаються нерозкритими, а злочинці продовжують свою злочинну діяльність. Як правильно відзначає В. П. Бахін, якщо раніше можна було вважати, що майстерності і засобів, що знаходилися в арсеналі слідчих і оперативних працівників, у цілому досить для виявлення і подолання хитрощів і вивертів злочинця, то тепер цього замало, тому що їм протистоїть не просто більш професійний й оснащений сучасними технічними можливостями злочинець, а армада сил і засобів організованої злочинності, що наважується на боротьбу з державою [4, с. 202].

Так, сутність підготовчої діяльності суб'єкта визначається в організації майбутнього злочину шляхом створення оптимальних умов для реалізації одиничного злочину, а також майбутньої злочинної діяльності. Дана злочинна діяльність складається з певних дій, що у процесі своєї підготовки та подальшої практичної реалізації обумовлені діяльнісним компонентом суб'єкта злочину, а також визначена рівнем його професійних, фізичних і психологічних властивостей. Від цього безпосередньо і залежить ефективність виконання запланованих ним дій.

Таким чином, виходячи з інтелектуальних здібностей, професійних навичок, фізичних і психологічних властивостей, особа вибирає для себе максимально сприятливу модель поведінки і здійснює всі можливі дії для ефективної підготовки і, у підсумку, для успішного вчинення і приховування злочину. Однак, будучи психологічно неготовим, наприклад, до вчинення вбивства, суб'єкт кримінальної поведінки може здійснювати психологічну підготовку шляхом попереднього вчинення менш тяжких суспільно небезпечних діянь. Ця закономірність особливо чітко просліджується в поведженні вбивці, саме злочинам такого виду зазвичай передують хуліганство, крадіжки, грабежі, розбої. Послідовний перехід злочинця до більш тяжких злочинів пояснюється досить просто: почувавши свою безкарність, злочинець легко зважується на вчинення більш тяжкого злочину. Для здійснення насильницького злочину, у ході якого необхідно

застосувати фізичну силу, спеціальні прийоми, суб'єкт записується в спеціальні секції, займається спортивною підготовкою тощо. Звичайно ж, певними внутрішніми і зовнішніми якостями, необхідними для вчинення конкретного злочину, володіє не кожен суб'єкт і навіть у ході «своєї» самопідготовки, він не завжди досягає бажаних результатів. Саме тут суб'єкт звертається до допомоги співучасників, що володіють необхідними навичками чи відмовляється від вчинення злочину. Але мотив підготовчої діяльності завжди полягає в організації найбільш ефективного (з погляду суб'єкта поведінки) вчинення злочину: з найменшими витратами сил, часу і засобів; з набуттям максимальної «вигоди» від кримінального діяння; в умовах, що виключають або зводять до мінімуму можливість затримки на місці злочину і наступного викриття [5, с. 95-96]. Це надає можливість зробити висновок, що від ступеня підготовки злочину залежить «успішність», ефективність подальшого його вчинення.

Рівень підготовки, як уже відзначалося, обумовлений тими властивостями, якостями, а також навичками [6, с. 160], якими володіє суб'єкт діяльності або які він здобуває (шляхом самопідготовки) у процесі підготовчої діяльності, тобто рівнем професіоналізму та ступенем організації, які і є одними із факторів побудови типових моделей діяльності з підготовки злочину. Виходячи з рівня професіоналізму, можна побудувати наступні три типові моделі:

1) модель, підготовку злочину в якій здійснює особа чи група осіб, які вчиняють злочин вперше. Це – особи, що не мають злочинного досвіду, нерідко інтелектуально обмежені, а їхня підготовча діяльність мінімальна й досить проста. Зокрема до таких осіб можна віднести наркоманів, п'яниць, осіб без постійного місця проживання, а також неповнолітніх.

2) модель, підготовку злочину в якій здійснює особа чи група осіб, що вже мають певний злочинний досвід.

3) модель, підготовку злочину в якій здійснює особа чи група осіб, що мають професійний досвід.

Найбільшу складність для розслідування становлять ті види злочинів, в основі яких лежить багатоаспектна, складна, організована злочинна діяльність [7, с. 164-165].

Коли свою злочинну діяльність здійснюють злочинні формування, за єдиним планом і задумом може одночасно діяти декілька «бойових» груп цього формування, вчиняючи аналогічні злочини. Тому,

розслідуючи злочини, вчинені організованими групами, необхідно установити всі дії винних осіб з підготовки злочину, оскільки вони вказують на генезис конкретної злочинної діяльності, сприяють з'ясуванню справжніх цілей і мотивів злочинців, указують на можливість вчинення ними й інших раніше не розкритих злочинів, а також на підготовку до нових злочинів.

Приймаючи до уваги такий фактор, як ступінь організованості, можна побудувати наступні типові моделі діяльності з підготовки злочину:

- 1) підготовчі дії, здійснювані групою осіб, що випадково об'єдналася для вчинення окремого злочину;
- 2) підготовчі дії, здійснювані групою осіб, що об'єдналася для вчинення окремого злочину за попередньою змовою;
- 3) підготовчі дії, здійснювані групою осіб, що періодично вчинює злочини, з нестабільним складом учасників;
- 4) підготовчі дії, здійснювані організованою групою з постійним складом, що регулярно вчиняє злочини.

Дані класифікації не є вичерпними, вони являють собою загальну основу для побудови типових моделей діяльності з підготовки злочину, які можна об'єднати в загальну типову модель незалежно від його виду чи групи. Але потрібно помітити, що рівень спільності злочинів, відповідно до якого вони поділяються на родові, видові і групові, наповняє більшою конкретикою ту чи іншу зазначену вище типову модель підготовки, у залежності від того, який спосіб обраний суб'єктом кримінальної поведінки (що він збирається робити: красти, грабувати та ін.), того комплексу дій, що здійснюється злочинцем або групою осіб і навіть у залежності від кількісного складу учасників кримінальної діяльності з підготовки (підготовка діяльність здійснюється поодиночці чи групою осіб).

Виходячи з цього, потрібно відзначити, що в залежності від рівня узагальнення типових моделей діяльності з підготовки злочину можна виділити наступні їх види:

- 1) загальна типова модель, об'єднуюча типові моделі загального призначення;
- 2) типова модель окремого виду чи групи злочинів;
- 3) модель конкретного (індивідуального) злочину.

Так, поряд із загальними типовими моделями, у залежності від рівня підготовки суб'єкта, можна виділити типові моделі, характерні

для окремих видів чи груп злочинів, а також моделі конкретних злочинів (у вигляді складеного слідчим обвинувального висновку).

Зазначені вище фактори, є основою, теоретичними передумовами відповідно до яких ми можемо класифікувати, будувати типові моделі діяльності з підготовки злочину, що містять криміналістичну інформацію, яка дозволяє працівникам слідства у відносно швидкий термін виділити з загальних типових моделей і типових моделей окремих видів злочинів ті елементи, що сприятимуть побудові моделі того злочину, що розслідується [8, с. 277]. Така модель дозволяє одержати необхідну інформацію для своєчасного виявлення злочинів, що готуються, та вже вчинених, а також притягнути до відповідальності злочинця.

Підсумовуючи наведене необхідно відзначити, що злочинність проявляється у все більш організованих формах, активно протистоїть соціальному та правовому впливу на неї з боку держави та правоохоронних органів. Вона сама часто переходить до наступу та все більш активно протидіє розкриттю та розслідуванню злочинів.

Виділені особливості злочинної діяльності з підготовки до вчинення та приховування злочину, а також фактори, які впливають на побудову типових моделей діяльності з підготовки злочину, необхідно враховувати у розробці методик розслідування окремих категорій (видів, груп) злочинів. Криміналістичний аналіз діяльності з підготовки до вчинення та приховування злочинів є основою для розробки відповідних рекомендацій з виявлення, попередження та запобігання підготовчих дій до задуманих злочинів.

Знання про сутність, цілеспрямованість і структуру зазначеної діяльності має й важливе практичне значення, оскільки може сприяти правильній побудові версій про різні обставини злочину, в т. ч. вказувати на мету, об'єкт, характер, спосіб вчинення задуманого злочину, на коло його учасників, ступінь організованості злочинної групи, а також професіоналізм злочинців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зуйков Г. Г. О способе совершения и способе сокрытия преступления // Оптимизация расследования преступлений: сб. науч. тр. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1982. С. 56-64.
2. Тищенко В. В. Подготовка преступления как объект криминалистического исследования // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25-26 верес. 2003 р.) / Ред. кол.: М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – Х.: Гриф, 2003. 312 с.

3. Тищенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. – Одеса: Юридична література, 2002. 360 с.
4. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002 гг.): монография. – К., 2002. 268 с.
5. Лаврухин С. В. Подготовительная деятельность субъекта преступления // Известия вузов. Правоведение, 2003. № 6. С. 92-100.
6. Чулахов В. Н. Криминалистическое исследование навыков и привычек человека. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2004. 176 с.
7. Аленин Ю. П., Тищенко В. В., Аркуша Л. И. Расследование тяжких преступлений: науч.-практ. пособие. – Х.: Одиссей, 2006. 256 с.
8. Образцов В. А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений. Курс лекций. – М.: Изд-во ИМПЭ- ПАБЛИШ, 2004. 400 с.

